

Ranokršćanski mozaični natpis iz Orlića kraj Knina

Prof. dr. Marin ZANINOVIĆ
HR - 10000 Zagreb, Aleja pomoraca 5

Oštećeni ranokršćanski mozaični natpis iz Orlića kraj Knina, u svome kratkom tekstu pokazuje naznake vulgarnog latinитета. Sadržajno ima, pak, neka shvaćanja postkonstantinovskog kršćanstva koje autor obrazlaže.

U zaseoku Gojci, sela Orlić, oko 15 km jugoistočno od Knina, otkrivena je 1981. godine antička građevina prilikom odvoza kamenja s velike gomile za nasipanje seoskih putova. Zaštitno istraživanje izvršili su Ljubica Radić i Miloško Budimir, tada kustosi Muzeja Kninske krajine¹. Najveći dio istraženog prostora nalazio se ispod spomenute gomile koja je nastala čišćenjem kamenja s lokaliteta. Zahvaljujući tome sačuvani su ostaci antičkih zidova, kao što su i salonitanske bazilike nadene ispod velikih kamenih gomila. Antički objekt nalazio se na lijepom položaju na padini brijega zaštićenog od sjevernih vjetrova. Otkriveno je oko 550m²

Sl. 1. Natpis na mozaiku
iz Orlića kraj Knina.

¹ L. RADIĆ - M. BUDIMIR, Istraživanja antičkog lokaliteta u Orliću kod Knina, *Izdavanja HAD*, sv. 15, Zagreb 1992, str. 41-50.

površine, a neki su dijelovi ostali neistraženi zbog imovinsko pravnih problema. Ovo je prva ovakva građevina istraživana u kninske području i stoga višestruko zanimljiva. Radi se o prostanoj rimskoj građevini gospodarske i ladanjske namjene (*villa rustica*). Pojedini nalazi: keramika, tegule (*Pansiana*) i novci pripadaju razdoblju od rane do kasne antike (novci cara Konstancija II., 350.-361.) kada je, sudeći po garežu, villa stradala u vatri.

U prostoriji označenoj slovom E, kvadratnog oblika, dimenzija 8,10 x 8,10 m, nalazi se dijelomično oštećen mozaik od crno-bijelih kockica, koji je još u vrijeme korištenja zdanja bio oštećen i popravljan. Mozaik se sastoji od geometrijskih motiva i prepleta. Pri ulazu u ovu prostoriju u borduri mozaika, u kvadratu ukomponirani natpis (sl. 1) glasi:

CVIVS M
VNDITI
ES VICTO
RIES B
5 AP
I

...Icuius m/unditi/es victo/ries b(eatissimi)/ ap(ostol)i [Petri] ?

U prijevodu: ...*čije čistoće (i) pobjede blaženog apostola Petra?*

Natpisu nedostaje prvi dio, koji se trebao nalaziti u susjednoj prostoriji F, ali kako to često biva, nestao je, jer je u toj prostoriji mozaik uništen i samo djelomično sačuvan. U svoje me vrijeme kolega Budimir zamolio za čitanje i komentar natpisa, te sam mu to sasvim kratko i uputio, što je on i objavio². Zaokupljen drugim pisanjem, tada nisam stigao o tome više reći. Kako naš dragi kninski svečar i kolega Jelovina slavi svoju 75. obljetnicu, pomislio sam da bi bilo poželjno reći ono što je u ovom trenutku moguće, o ovome natpisu iz njegova rodnog kraja.

Svetački natpisi u mozaiku rijetki su osobito u našim krajevima. Ono što se javlja u Istri i Saloni odnosi se na biskupe i pojedine donatore u bazilikama. Izuzetak je, naravno, jedinstveni natpis biskupa Maura mučeniku Eufraziju u svodu apsida bazilike u Poreču³.

U natpisu nam padaju u oči neobični oblici riječi *mudities* i *victories*. Radi se o vulgamom latinskom obliku genitiva. Doduše riječ *mudities* se javlja u formi prve deklinacije kao *muditia*, *ae, f.* i pete deklinacije kao *mudities*, *ei, f.*⁴. Međutim, ovdje bismo uzeli oblik prve deklinacije po analogiji sa *victoria*, *ae, f.* O nastavcima *-aes* i *-es* mjesto *-ae* pisao je P. Skok u svome klasičnome djelu o ovim pojavama na natpisima antičke Dalmacije⁵. *Munditia* i *mudities* znače čistoću, red, opranost, zatim kićenost, gizda u odijelu, pokuštvu i slično. Pridjev *mundus* također znači čist, opran, uredan. *Mundus* kao imenica je prijevod grčke riječi *kosmos*, što znači red, uređeni svijet, svemir, nebeska tijela, nebo i zemaljski krug, u prenesenom smislu to su svijet i ljudi. Temeljno je, pak, značenje, čistoća, red. *Victoria* je pobjeda, slavodobiće. Vulgarni oblici obiju riječi u našem natpisu potvrđuju njegovo kasnoantičko podrijetlo.

² Lj. RADIĆ - M. BUDIMIR, nav. dj., str. 43.

³ O podnim mozaicima: J. MEDER, *Podni mozaici u Hrvatskoj od 1. do 6. stoljeća*. Zagreb, 2003. Za Poreč M. PRELOG, *Eufrazijeva bazilika u Poreču*. Zagreb, 1986, str. 16-23.

⁴ M. DIVKOVIĆ, *Latinsko-hrvatski riječnik*. (Reprint) Zagreb, 1980.

⁵ P. SKOK, *Pojave vulgarno-latinskog jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije*. *Djela JAZU*, knj. 25. Zagreb, 1915, str. 62-64. Usp.: V. VÄÄNÄNEN, *Introduction en latin vulgaire*. Paris, ed. Klincksieck, 1981, 113. Vidi i P. TEKAVČIĆ, *Uvod u vulgarni latinitet*. Zagreb, 1980.

Što se tiče pojma čistoća on je religijska opreka nečistom, a pojam čistoga razumljiv je samo preko svoje opreke. On varira u raznim religijama, pa se pojam nečistoga obično vezuje uz krv, smrt i spolnost. Obredna se čistoća obično postiže obrednim pranjem i određenim žrtvama, kađenjem finim tvarima. U kršćanstvu je ukinuta opreka čisto-nečisto i zamijenjeno je duhovno moralnom kategorijom čistoće, bilo bračne, bilo spolne, bilo asketske apstinencije, te zavjetom vječne čistoće.⁶

Natpis sam popunio imenom apostola Petra po analogiji s natpisom iz bazilike na Manastirinama u Solinu i to iz prve faze ove građevine. Natpis je u njegovu oštećenju dopunio R. Egger formulom: [*deposita est memoria beati Petri apostoli*]. Natpis je datiran biskupom Simferijem oko 400. posl. Krista⁷. Poštivanje apostolskoga prvaka stiglo je širenjem njegova kulta i u Dalmaciju. Postoji mišljenje, temeljeno na predaji, da se na mjestu pokopa sv. Dujma i njegova prvobitnoga kulta poštovalo i relikvije sv. Petra⁸. Njegovo se poštivanje posebno proširilo nakon što je car Konstantin Veliki (306-337.) sagradio veličanstvenu baziliku na mjestu Petrova mučeništva. Jasno nam je da je kršćanstvo prije Konstantina i ono nakon njegova edikta o toleranciji iz 313. godine veoma različito, jer su povijesni uvjeti sasvim drugačiji. Prije njega, kršćanstvo je vjera mučenih i šikaniranih pripadnika nove vjere i to na najrazličitije načine. To je crkva proganjanih i mučenih, koja se uz rijetka razdoblja tolerancije uglavnom sakriva, prognana iz javnog života. Međutim, kao što je Konstantin triumfator koji pobjeđuje u znaku križa, što ga je, opomenut u snu, stavio na svoj stijeg (*labarum*) *Touito nika* - Time pobijedi, latinski *In hoc signo vinces* - U ovom ćeš znaku pobijediti (Eusebius, *Vita Constantini*, I, 28. Lactancius *De mortibus persecutorum*, 44), tako je i Crkva u novoj slobodi počela disati punim plućima uz zaštitu cara i njegove majke Helene.

Petar je po tradiciji, kako piše Euzebije, bio razapet na mjestu koje se zove *Naumachiae*, kod Neronova obeliska, a pokopan *in agro Vaticano*, na desnoj obali Tibera, u predjelu koji nikada nije bio unutar rimskih gradskih zidina. Papa Silvestar zamolio je 325. godine Konstantina da na Petrovu gobu i na grobu sv. Pavla na *via Ostia*, izvan zidova, sagradi bazilike dostojne ovih mučenika. Za Petrovu baziliku trebalo je obaviti velike zemljane radove, pa su morali zaravnati veliko pogansko groblje. Ono je otkriveno 1939. godine prilikom kopanja grobnice za papu Pija XI. ispod konfesije sv. Petra u današnjoj bazilici. Konstantin je izvršio veliko svetogrđe zatrpavanjem ovoga groblja, ali mu je njegova moć to omogućila. Zahvaljujući tome dobili smo cjelovito sačuvanu antičku rimsku nekropolu u trajanju od prvog do početka 4. stoljeća posl. Krista. Kako se ona dobrim dijelom pruža ispod čitave današnje bazilike Sv. Petra to se njeno istraživanje moralo vršiti polako i pažljivo da se ne bi ugrozila statika vodeće crkve katoličanstva. Imao sam prilike posjetiti ovu nekropolu kao sudionik Kongresa ranokršćanske arheologije u Rimu, 1975. godine. Izgled i sačuvanost ovoga groblja i osjećaj da se nalazite u podzemlju ispod bazilike Sv. Petra nešto je jedinstveno.

⁶ *Religijski leksikon*. Leksikografski zavod "M. Krleža". Zagreb, 2002, s. v. Čisto, Čistoća.

⁷ A. ŠAŠEL - J. ŠAŠEL, *Inscriptiones latinae Iugoslaviae*, *Situla* 25, Ljubljana 1986, no. 243⁷, str. 275. U komentaru natpisa dani su raniji Eggerovi i drugi bibliografski podaci. Zahvaljujem kolegi Emiliju Marinu na ovoj i drugim referencama.

⁸ R. EGGER, *Manastirine*, *Forschungen in Salona II*. Wien, 1926, str. 49.

Istraživanja su vršena po nalogu velikoga pape Pija XII., a vodili su ih Ludwig Kaas i komisija: A. Ferrua, E. Kirchbaum, E. Josi i drugi. Iskopavanja su trajala od 1940-1950. godine. Bila je to nekropola slobodnih i bogatijih Rimljana, pretežno pogana, kako ukazuju nadgrobni spomenici, a ima i kršćanskih grobova. Natpisi, reljefi, skulpture, mozaici i drugi nalazi ukazuju na bogati repertoar nadgrobni motiva antike. Upravo ispod današnje konfesije, glavnog oltara bazilike, iskopavanja su otkrila lokulus, mjesto, gdje se nalazila grobnica sv. Petra.

Velika epigrafičarka M. Guarducci, jedna od nekoliko vodećih stručnjaka za grčku i latinsku epigrafiju 20. stoljeća, zamoljena je za proučavanje stotina grafita oko mjesta ovoga groba. Grafiti su bilježili i Petrovo ime, a u jednom nad lokulom groba izričito je grčki napisano: *Petros eni* - Petar je tu. Ostao je problem kostiju mučenika, koje su po svemu sudeći bile pomicane tijekom stoljeća za što ima više indicija. Nakon smrti Pija XII., u vrijeme nasljednika Ivana XXIII. Guarducci je objavila tri sveska: *I graffiti sotto la confessione di San Pietro in Vaticano*, a 1965. tiskana je knjiga *Le reliquie di Pietro*, pa je papa Pavao VI. objavio 29. lipnja 1976. godine da se može tvrditi da se grob svetoga Petra nalazi na mjestu današnje velike bazilike njemu posvećene⁹. Velika Konstantinova bazilika s Petrovim grobom u njenom središtu postala je jednim od središnjih mjesta kršćanstva, sve do naših dana. U njenoj memoriji, koja je bila i umjetničko žarište svetišta, Konstantin je postavio posvetni natpis:

*Quod duce te mundus surrexit in astra triumphans,
Hanc Constantinus Victor tibi condidit aulam.*

Zato, što te svijet kao vođu slavodobitnika (triumfatora) podigao među zvijezde,

Konstantin pobjednik podiže ovaj dvor tebi (u čast)¹⁰.

To je dakle *ecclesia triumphans*, a sveti je Petar pobjednik i triumfator skupa s Konstantinom. Ovakav način govora bio je nepoznat u vremenu prije Konstantina. Veliki, ali skromni i samozatajni drug i suradnik Petrov, Pavao, također govori o toj pobjedi, ali na jedan drugačiji suzdržani način. U poslanici Rimljanima iz 57. godine (8, 35-37) veli: *Quis ergo nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? (sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die: aestimati sumus sicut oves occisionis.). Sed in his omnibus superamus (grčki hypernikomen) propter eum qui dilexit nos.* U prijevodu: B. Duda - J. Fućak: "Tko će nas rastaviti od ljubavi Kristove? Nevolja? Tjeskoba? Progonstvo? Glad? Golotinja? Pogibao? Mač? Kao što je pisano: Poradi tebe ubijaju nas dan za danom i mi smo im kao ovce za klanje. U svemu tome nadmoćno pobjeđujemo, po onome koji nas uzljubi.

U drugoj poslanici Timoteju, kada je po drugi put bio zatvoren u Rimu, pred smrt 67. godine, na svoj se način opršta od Timoteja sluteći svoj kraj (Tim., 4, 6-8): *Ego enim iam delibor, et tempus resolutionis meae instat. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita set mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex: non*

⁹ O ovim istraživanjima i kontroverzama oko njega ispisana je opsežna literatura. Navodim za naše čitatelje na hrvatskome sažeti prikaz otkrića: C. TOMIĆ, *Petar stijena. Biblijsko povijesni prikaz*. Zagreb, 1980, str. 119-139.

solum autem mihi, sed et iis, qui diligunt adventum eius. - "Jer ja se već prinosim za žrtvu ljevanicu, prispjelo je vrijeme moga odlaska. Dobar sam boj bio, trku završio, vjeru sačuvao. Stoga pripravljen mi je vijenac pravednosti kojim će mi u onaj Dan uzvratiti Gospodin, pravedan sudac; ne samo meni, nego i svima koji s ljubavlju čekaju njegov pojavak". (Prijevod: B. Duda - J. Fućak). U ovoj poslanici Pavao veli kako mu je učenik Tit pošao u Dalmaciju.

Posebno naglašava vijenac pravednosti, kojim će mu uzvratiti pravedan sudac. Od cara Aurelijana posebno je bio raširen kult Nepobjedivog sunca - *Sol invictus*, kojeg je poštivao i Konstantin, međutim, on je također bio taj pod kojim se *Sol invictus* preobrazio u *Sol Christi* ili *Sol Iustitiae*, Nepobjedivo sunce u Sunce pravde, a to je Krist¹⁰.

Možda je pretenciozno ovako sažeto govoriti o ključnim temama ranoga kršćanstva, ali morao sam barem u općim natuknicama, pokušati objasniti odakle na području nekadašnje dalmatske Ninije ovakav natpis, obilježen ozračjem konstantinovskoga shvaćanja vezanog uz poslanstvo Petrovo, što ga je imperator onako samosvjesno iskazao svojim epigramom na grobu Prvoga Apostola. To je, dakle, novo ozračje kršćanstva, o kojem su napisane čitave biblioteke, a kod nas je stiglo i u ovome na izgled neznatnom mozaičnom natpisu od pet riječi, koje su, međutim, pune toga smisla. Petar i Pavao su apostoli, Kristovi izaslanici, koji šire njegov nauk širom rimske ekumene, podnijevši zbog njega mučeništvo, te su svojim životom posvjedočili Njegov Nauk, čiji su poslanici ili izaslanici bili, što je smisao grčke riječi *apóstolos*.

Za života Kristova bilo je više učenika, koji su se nazivali njegovim apostolima, da bi se u 2. stoljeću taj broj kanonizirao na prvoj dvanaestorici, uključivši i trinaestog, svetoga Pavla. U klasičnoj Ateni 5. stoljeća prije Krista, apostol je bio posebni državni službenik, koji je imao široke ovlasti u upravljanju mornaricom, mogao je odašiljati lađe i bio je odgovoran za uspjeh pojedinih ekspedicija, a mogao je smjenjivati i zapovjednike¹¹. Konstantinovo vrijeme obilježavaju velika imena njegovih apologeta i povjesničara Laktancija i Euzebija, koji pišu trijumfalne tekstove u novom ozračju oslobođenog kršćantva. Euzebije Pamfilov bio je iz Cezareje u Palestini (oko 265-340.), a nazivaju ga i kšćanskim Herodotom, jer je napisao prvu povijest crkve: *Historía ekklesiastiké*, koju je sveti Jeronim preveo na latinski i dijelom je i dopunio: *Historia ecclesiae*. Euzebije je i autor značajnog panegirika *Oratio de laudibus Constantini* (Govor u slavu Konstantinovu) i životopisa *Vita Constantini*. Prema Euzebiju su i Bog i car Konstantin podjednako kraljevi svojom moći i djelovanjem. To je, dakle, način razmišljanja, koji je prije Konstantina bio nezamisliv u kršćanskim spisima, a odraz toga razmišljanja na neki se način nalazi i u našem natpisu.

Lucije Cecilije Laktancije Firmijan, još je jedno veliko spisateljsko ime konstantinovskoga vremena i znameniti kršćanski apologetik. Bio je iz Afrike, a umro je nakon 318. godine. Najpoznatije mu je djelo *Divinae institutiones* (Upute u nauk

¹⁰ H. JEDIN, *Velika povijest crkve*. Zagreb, 1972, str. 437-460. - B. MIGOTTI, *Od Nepobjedivog Sunca do Sunca Pravde*. Katalog izložbe Zagreb, 1994, str. 42-51.

božanski), prvi pokušaj prikaza cjelovitog kršćanskog učenja i poznatiji spis: *De mortibus persecutorum* (O smrtima progonitelja), tj. rimskih careva koji su progonili kršćane, do Dioklecijana. Bio je učitelj Konstantinova sina Krispa u Trieru (*Augusta Treverorum*). Zbog njegova klasičnoga stila humanisti su ga nazivali "kršćanski Ciceron". Drastični su njegovi opisi mučenja. U tekstovima obaju pisaca nalazi se izrazito ovo novo ozračje trijumfalnog kršćanstva konstantinovskog vremena. Djelo ove dvojice nastavlja drugi veliki spisatelj na čelu s Augustinom (354-430.) i našim Jeronimom (374-420.), kao i ostali manje poznati¹².

Gradnja velikih bazilika u Rimu, Petra, prvoga Kristova nasljednika u crkvi, i Pavla, prvoga velikoga širitelja "Radosne vijesti" s njihovom mučeničkom smrću, dovela je do snažnoga širenja njihova kulta gdje god je bilo kršćana. Taj je proces, prirodno, uzeo još više maha od Konstantina pa dalje, a u 6. stoljeću posebno, u sklopu antiarijanskih shvaćanja pravovjerja.

Blizina naše obale Apeninskom poluotoku dovela je ubrzo njihov, kako zajednički tako i pojedinačni kult u antičku provinciju Dalmaciju, na njenu obalu i unutrašnjost i to po svemu sudeći već u ovoj ranoj fazi. B. Migotti registrirala je tridesetak lokaliteta koji se mogu povezati s Petrom. Klasični su bez sumnje toponimi kao Supetar (na Braču) i Sumpetar kraj Omiša, koji svjedoče o ustrajnosti ovoga štovanja tijekom ranokršćanskih stoljeća i prijelaza u srednji vijek¹³. Spomenimo da je i u kninskom području bio prisutan kult sv. Petra u crkvi u Biočićima kod Tepljuha (*Promona*). Kršćanstvo je relativno rano stiglo u ovo područje i bilo je naglašeno prisutno, o čemu svjedoče do sada otkriveni ostaci crkava u Mokrom polju (Sučević), Biskupiji (Katića bajami), Uzdoľju i na Ceceli¹⁴. Knin i njegovo šire područje nalaze se na pravcima prastarih putova s obale prema sjeveru dolinom Une, a i prema Liburniji (*Burnum*), Cetini i Saloni i dr. Davno je izrečeno mišljenje kako su rimske ceste, kao i njihov organizirani promet kopnom i morem, bile ključni čimbenik u širenju kršćanstva od Britanije do Perzije i preko granica rimske imperije. Te su ceste i ovdje funkcionirale sve do propasti Carstva, pa i poslije čuvenom kninskom *via exercitulis* u srednjem vijeku. Postkonstantinovsko vrijeme, kada je naš lokalitet još uvijek u cvatu, svjedoči mozaik i naš natpis, najvjerojatnije posvećen sv. Petru, kao i crkva u nedalekom Tepljuhu. Natpis bi mogli datirati krajem 4. stoljeća po analogiji sa sličnim natpisom na Manastirinama u Saloni. Možemo pretpostaviti da je unutar ove prostrane vile bilo mjesto posvećeno prvom apostolu. Tko je bio vlasnik ovog značajnog objekta, na žalost, ne znamo, ali da je bio kršćanin u ono vrijeme, nema sumnje. Treba spomenuti da je u Orlicu na lokalitetu Crkvina u blizini, krajem 19. stoljeća, bio nađen sarkofag, što ga je objavio K. Patsch¹⁵. Natpis na sarkofagu (CIL III 9917) spominje Heladija i njegovu ženu Septimiju Exuperiju. Patsch ga je također datirao u ovo ranokršćansko vrijeme. Možemo li u Heladiju vidjeti vlasnika ove vile, onoga koji je postavio i naš natpis? Ovakav sarkofag govori o uglednom čovjeku i bogatom posjedniku, koji je bez sumnje bio povezan sa središtem pokrajine u

¹¹ *Reallexikon der Antike und Christentum*. Bd. I. Stuttgart, 1950, s. v. Apostel.

¹² O svemu ovome napisane su tisuće knjiga. Ovdje ću spomenuti samo neke naslove, koji su mi bili dostupni i koje sam listao ispisujući ove retke: J. VOGT, *The Decline of Rome. The Metamorphosis of Ancient Civilization*. Widenfeld, London, 1993. (prvo njemačko izdanje 1965.), str. 87-130. Treba izdvojiti i drugo poznato, rekli bismo "klasično" djelo velikog povjesničara J. VOGTA, *Constantin der Grosse und sein Jahrhundert*. München, 1960, drugo izdanje. Knjiga je prevedena na više europskih jezika. Spomenimo da je Vogtu (1895-1986.) posvećena monumentalna edicija: "Aufstieg und Niedergang der römischen Welt", *Geschichte und Kultur Roms im Spätere Forschung*, u izdanju glasovite kuće Walter de Gruyter, Berlin-New York, a pod uredništvom Hildegard Temporini. Od 1972. do danas izišlo je oko 60 svezaka opsežnih knjiga od kojih mnoge imaju i preko 1000 stranica. U tom jedinstvenom nizu prikazani su svi aspekti antičke rimske civilizacije i povijesti po provincijama i općenito, pa su obrađena i mnoga pitanja natuknuta u našem tekstu. A. DEMANDT, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284.-565. nach Christ*. München, 1989, str. 4-80. - A. M. LEVI - P. MELONI, *Storia romana dalle origini ad 476 d. C.* Milano, 1986, str. 431-436. - H. JEDIN, *Velika povijest crkve*. Sv. I. Od praopćine do ranokršćanske vellecrkve, napisao Karl BAUS, s njemačkog preveli J. Rittig i V. Bajsic. *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1972, str. 433-460. - H. A. DRAKE, *In praise of Constantine. A Historical Study and New Translation of Eusebius Tricennial Orations*, Univ. of California Publications, vol. 15, Berkeley - Los Angeles - London, 1976. (suvremena kritička studija klasičnog Euzebijevog teksta). - K. RAC - F. LANSMAN, *Izbor iz stare književnosti kršćanske*. Zagreb, 1917, str. 109-113. - C. TOMIĆ, nav. dj., str. 117-147. *ISTI, Počeci Crkve. Pavao - Apostol naroda*. Zagreb, 1995, str. 307-347.

¹³ B. MIGOTTI, Naslovnici rano-kršćanskih crkava u Dalmaciji, *Arheološki radovi i rasprave*, 12/1996, str. 226-227. Usp. P. CHEVALIER, *Salona II*, Tome 2. Ecclesiæ Dalmatiae. Starokršćanska arhitektura u rimskoj provinciji Dalmaciji (4.-7. stoljeća), Split-Rim, 1995, str. 41.

¹⁴ P. CHEVALIER, *Salona II*, Tome I. Catalogue, str. 178-188., gdje su određeni spomenuti lokaliteti.

¹⁵ K. PATSCH, Nove tekovine muzeja u Kninu, *Glas. Zem. muz.*, Sarajevo 11/1899, str. 501-502. - Lj. RADIC - M. BUDIMIR, nav. dj., str. 41.

Saloni. Ovakvo nam razmišljanje prirodno pada na pamet, s obzirom na isti lokalitet i istu vremensku, kronološku opredijeljenost. Možda će nam, nadati se je, neko buduće istraživanje dati i neke nove spoznaje u tome smjeru.

Dragom kolegi Duji Jelovini s iskrenim zadovoljstvom posvećujem ove sažete retke o nalazu iz njegova rodnoga kninskoga kraja, što ga je toliko zadužio svojim plodnim radom i djelom, te mu iskreno čestitam s najljepšim željama i zahvalnošću za dugogodišnje prijateljsko zajedništvo.

The remains of the Roman villa rustica have been excavated from 1982-1985 in the village of Orlić by the town of Knin. In one of the rooms the damaged mosaic inscription has been found but without the first half of it which is destroyed. The words victories and mundities are given in a vulgar Latin form. The inscription has a Christian meaning and most probably was dedicated to the apostole Peter per analogiam with a similar inscription found on the site of the basilica in Manastirine at Salona. This inscription is dated by R. Egger around 400, so and our inscription can be dated in a same period according to the archaeological situation and finds on the site. The early Christian church dedicated to st. Peter was excavated in the area of the village of Tepljuh, the site of ancient promona, not far from Orlić.

*Early Christian Mosaic
Inscription at Orlić
by Knin
Summary*